

מבט על, גיליון 310, 25 בינואר 2012

האסטרטגיה של ישראל כלפי התגרענות איראן: סוגיות לדיון ציבורי

שמעון שטיין ושלמה ברום

ההתבטאויות של ראש המוסד לשעבר, האלוף (מיל') מאיר דגן נגד פעולה צבאית ישראלית באיראן, והפרסומים על כך שראש הממשלה ושר הביטחון כבר החליטו על תקיפת מתקני הגרעין האיראני, גררו בעקבותיהם פולמוס ציבורי ושורה של התבטאויות שבהן נמתחה ביקורת על בכירים שהביעו דעתם בנושא. "הדיון" שהתפתח בעקבות הפרסומים תואר כבלתי אחראי וכפוגע בביטחון המדינה; רק מעטים חלקו על העמדה הזאת. בהמשך החל מסע נגדי של תדרכי רקע, הדלפות לתקשורת וראיונות על האפשרות של תקיפה ישראלית באיראן. תרומה נוספת דיון הייתה של שר הביטחון, אהוד ברק, שציין, כי ההחלטה על תקיפה לא תהיה בטווח הזמן הקרוב, והוסיף, כי שיקול מרכזי בהחלטה צריך להיות עד כמה איראן קרובה ל"אזור של חסינות" שבו אי אפשר יהיה עוד לפעול באופן אפקטיבי כנגד התוכנית הגרעינית שלה. ההערכה הרווחת היא, כי אם מאמצי איראן להתחמש בנשק גרעיני יוכתרו בהצלחה, יהיה הדבר בחזקת שינוי אסטרטגי דרמטי בעל משמעות מרחיקות לכת במישור הגלובלי/אזורי – בכלל ועל ישראל – בפרט – שינוי אשר ירע את מעמדה האסטרטגי של ישראל. נוכח האפשרות, שנראית כיום סבירה, שמאמצי הקהילה הבינלאומית למנוע מאיראן – באמצעות סנקציות, כלכליות בעיקר – לממש את כוונתה להשיג יכולת גרעינית יכשלו, סביר להניח כי בישראל נשקלת האפשרות לצאת למהלך צבאי מונע, שמטרתו תהיה סיכול האיום, שנתפס על ידי רבים כ"איום קיומי".

יהיו חילוקי הדעות לגבי חומרת האיום אשר יהיו, ברור כי ממשלת ישראל תצטרך לקבל שורה של החלטות לגבי דרך פעולתה. להחלטות אלה עשויות להיות משמעות מרחיקות לכת בקשת רחבה של נושאים. שעל כן יש חשיבות רבה בקיומו של דיון ציבורי רציני שמטרתו, היא הפעלת לחץ על הדרג המדיני לקיים הליך מסודר של קבלת החלטות, שבו יילקחו בחשבון מלבד ההיבטים המבצעיים הצבאיים גם היבטים נוספים.

הדוברים הרשמיים, שהביעו התנגדותם לקיום דיון ציבורי בסוגיות הקשורות לאפשרות של פעולה צבאית, הציגו להגנתם שני נימוקים; האחד – הדיון בהיתכנות ופרטי המבצע יחשוף סודות שיפגעו בביטחון המדינה, והשני – עצם קיום הדיון עלול להוביל את איראן למסקנה שלישאל אין אופציה צבאית לסכל את האיום הגרעיני. נימוק זה נראה בעייתי, ראשית, משום שהדיון לא חשף, עד כה, פרטים כמוסים שפגעו בביטחון המדינה, ובכול מקרה – הצנזורה היא המוסד האמון על הטיפול בנושא זה. שנית, משום שדיון ציבורי מהסוג הזה, אם אינו חד-צדדי, רק מעלה את מפלס החרדה באיראן, שכן הוא מראה שאופציה התקיפה היא על סדר היום של ישראל. ואכן השיח הציבורי בנושא גרר איומים של דוברים איראניים באשר לאופן בו יגיבו אם תפעל ישראל בתחומם. בנוסף, בקיומו של דיון ציבורי פתוח יש עדות אמינה לחוזקה של החברה הישראלית יותר מאשר לחולשתה.

דיון ציבורי רציני צריך להתמקד בכמה סוגיות מרכזיות. דיון שכזה אינו צריך לעסוק בסוגיות האופרטיביות הקשורות לפעילות הצבאית, בשל החשש מחשיפת תוכניות אופרטיביות של ישראל, נקודות תורפה של הצד השני ומגבלות היכולת של כוחותינו. בנוסף לכך אין ברשות הציבור נתונים בסיסיים הנדרשים לקיומו של דיון רציני, כמו למשל, המודיעין המפורט על תוכנית הגרעין האיראנית ומידע על היכולות המבצעיות של צה"ל, הרלוונטיות לפעולה מסוג זה.

הנושא הראשון, הפתוח לדיון ציבורי מועיל, הוא **אפיון האיום**: לא מעטים בדרג המדיני ובגופים מקצועיים, סבורים, כי איראן המצוידת ביכולת גרעינית צבאית תהווה איום קיומי על ישראל. מדינה הנתונה לאיום קיומי תעשה כל אשר לאל ידה כדי להסירו. פעולה צבאית הינה אפוא פועל יוצא הכרחי מהגדרה זו. האם אמנם מדובר באיום קיומי? האם לא יתכן מצב של הרתעה הדדית יציבה בין איראן וישראל? ברור שמאופי התשובה נגזרות גם דרכי פעולה שונות.

ההנחה היא שאיראן גרעינית תערער את מאזן ההרתעה בין ישראל לבנות בריתה האזוריות של איראן – חזבאללה וחמאס – ובכך תעצים את האיום. האמנם? מבלי להיכנס לדיון בסוגיות "השימושיות" של נשק גרעיני, יש מקום להנחה, כי במצב של הרתעה גרעינית הדדית מידת "השימושיות" ביכולת

הגרעינית לצרכים צבאיים ומדיניים "שוטפים" – מעבר להרתעה כנגד איומים קיומיים – אינה גדולה. האם במקרה של חטיפת חייל צה"ל ימנע צה"ל מלהגיב נגד חזבאללה או חמאס בשל חשש ישראלי מתגובה גרעינית של איראן? ברור שאיראן גרעינית תסמל סיום עידן שבו שלט הדימוי לפיו בידי ישראל יש מונופול במה שנוגע לכושר ההרתעה שלה, אבל בצד דימוי העוצמה שההרתעה הקנתה לישראל הרי שלא היה בה (מלבד היותה "שטר ביטוח כנגד איומים קיומיים", עובדה חשובה לכשעצמה) כדי לאכוף את סדר יומה על שכנינו או למנוע מהם מלהציב איומים תת-קיומיים על ישראל.

השפעת התגרענותה של איראן על תפוצת נשק גרעיני למדינות נוספות במזרח התיכון: עד כמה זו אפשרות משמעותית ומה ההשלכות של מזרח תיכון שבו מדינות בעלות יכולת גרעינית על ביטחונה של ישראל ועל יציבות ההרתעה הגרעינית.

בתחום מדיניות העמימות עולות שאלות כמו: האם איראן גרעינית תחייב את ישראל לשקול את התועלת שבהמשך מדיניות העמימות? מה המחירים של הפסקת מדיניות העמימות? שורה של שאלות נוספות עוסקת במשמעויות של פעולה ישראלית. **מה ייחשב להישג** (אם יוחלט על פעולה צבאית), מה יוגדר ככישלון וכן, **מהו מחירו של כישלון?** נושא נוסף לדיון ציבורי הוא **התגובות האלימות האפשריות של איראן** – הן ישירות והן באמצעות שלוחיה, חזבאללה וחמאס. האם תרחישים שהוצגו בתקשורת ושחלקם היו תרחישי בלהה, מעוגנים במציאות? לעומת זאת היכולות האופרטיביות להתמודד עם התגובות האלו אינן נושא לדיון ציבורי בשל סיכוני החשיפה.

יחסינו עם ארצות הברית: השאלה המדינית המרכזית היא האם ניתן לבצע את הפעולה המדוברת ללא התייעצות ותאום מוקדם עם ארצות הברית? אין להוציא מכלל אפשרות, כי במקרה של פעולה צבאית ישראלית תחליט איראן לתקוף יעדים אמריקאים במפרץ או לפעול כנגד יצוא הנפט מהמפרץ. במקרה כזה תיאלץ ארצות הברית להגיב ובכך למצוא את עצמה מעורבת במערכה צבאית שלא ביוזמתה. להשתלשלות ארועים כזאת עלולות להיות השלכות קשות על עמדתו של הציבור האמריקאי (שלא לדבר על חלק מנבחריה) כלפי ישראל, כמי שסיבכה אותה במלחמה. לעומת זאת, איראן אינה זוכה לאהדה רבה בארצות הברית, ויתכן שתהיה הבנה להחלטתה של ישראל לקחת סיכונים ולהתמודד עם האיום שהוא בראייתה – קיומי.

השלכות על מעמדה הבינלאומי של ישראל: למרות הסקפטיות הישראלית ביחס לכנות ולנחישות של מאמצי הקהילה הבינלאומית להתמודד עם האיום האיראני המתהווה, ישראל שבה ומבהירה, כי האיום אינו רק "בעיה" ישראלית, כי אם בעיה עולמית, ולכן על הקהילה הבינלאומית ליטול את ההובלה לעצירת תוכנית הגרעין האיראנית. אם קובעי המדיניות בישראל יגיעו למסקנה ששעון החול אוזל, ויחליטו לצאת לפעולה מונעת, כצעד לגיטימי של הגנה עצמית, הם עדיין יאלצו להתמודד עם תגובת הקהילה הבינלאומית. הדימוי שייווצר (ולא בפעם הראשונה) לישראל יציג אותה כמי שהפרה באופן חד צדדי את כללי המשחק הבינלאומיים ויצאה למערכה ללא קבלת לגיטימציה ממועצת הביטחון. בכך יהיה כדי להגביר את בידודה של ישראל כמו גם את מגמת הדה-לגיטימציה המופנית כלפיה. חריפות התגובה הבינלאומית תהיה תלויה ב"מחיר" שתשלמנה מדינות העולם עבור פעולה זו. פעולה שתגרור אחריה תגובה איראנית, עלולה להביא לחוסר יציבות במפרץ ולהעלאה גבוהה במחירי הנפט בתקופה של משבר כלכלי. מצד שני, יתכן גם כי גורמים במערכת האזורית והבינלאומית ישמחו בדיעבד שישראל לקחה על עצמה את הסיכונים הכרוכים בפתרון הבעיה המטרידה של התגרענות איראן, אם המחיר עבורם יהיה סביר.

לסיכום, היום שאחרי התקפה ישראלית אפשרית על מתקני הגרעין האיראני, כמו גם אחרי השלמה עם איראן בעלת יכולות גרעיניות צבאיות, מציב בפני ישראל אתגרים רבים. לנוכח ההשלכות שתהיינה להחלטה – לכאן או לכאן – חייבת החברה הישראלית להידרש לשורת נושאים, שחלקם תוארו לעיל, ולא להניח כי מקבלי החלטות יקבלו את ההחלטות הנכונות על בסיס השוואה מושכלת בין המחירים של תקיפה לבין המחירים של אי-תקיפה. ניסיון העבר הוכיח לצערנו שלא תמיד היה דיון מעמיק שכזה. דיון ציבורי העוסק בשאלות הנכונות יסייע לקבלת החלטות מושכלות בסוגיה זו על ידי הגורמים המוסמכים להחליט ולא יפריע כפי שנטען.